

تکمله مقاله «از براوستان قم»

سید مصطفی مطهری

چندی پیش نوشته ای از جناب آقای حسین واثقی با عنوان «از براوستان قم» (میراث شهاب، شماره ۷۰) مطالعه می‌کردم. از آنجایی که به اقتضای پژوهشی درباره کارهای قرآنی قم، درباره براوستان، مطالبی جمع کرده بودم بر آن شدم تا آن را در اختیار قرار دهم که شامل سه عنوان منسوبین به براوستان، ضبط واژه و حدود آن می‌باشد.

نخست؛ منسوبین به براوستان

گزارشات کتابهای شیعی و نیز کتب اهل سنت از تعدادی از منسوبین به این ناحیه نام برده

اند که عبارتند از:

۱. سلمة بن الخطاب، ابوالفضل،^۱ در کتاب کافی شصت و شش روایت از او نقل شده که شصت و پنج مورد آن توسط محمد بن یحیی العطار و یک مورد توسط علی بن ابراهیم بوده است.^۲

۲. مجد الملك أسعد بن محمد، ابوالفضل، وزیر السلطان برکیارق بن ملکشاه

وی که وزارت سلطان برکیارق بن ملکشاه را بر عهده داشته است و خدمات فراوانی را برای

شیعیان و خصوصاً امامان مدفون در بقیع انجام داده است، به سال ۴۹۲ یا ۴۷۲ هجری،

(تسعین / سبعین)، به شهادت رسیده و در جوار امام حسین علیه السلام مدفون گردیده است.

۱. رجال النجاشی، احمد بن علی نجاشی، انتشارات جامعه مدرسین، قم، ۱۴۰۷ ق، ص ۱۸۵ رقم ۴۹۵.

۲. بر اساس نرم افزار درایة النور

۳. ابوغالب الحسن بن موسی، از شعرای نامداری که نامش در کتاب *دمية القصر وعصرة أهل العصر*، تالیف علی بن الحسن بن علی بن أبی الطیب الباخری،^۱ در ذیل اسامی شعرای منطقه ری و جبال و... آمده است. وی، عموی مجد الملک است.

ضبط واژه

این واژه در تراجم گوناگون، علاوه بر ضبط مشهورش، البراوستانی^۲، به صورت های دیگر نیز، ضبط گردیده که عبارتند از: الرواسانی،^۳ الراوستانی،^۴ البلاسانی،^۵ البراوشستانی،^۶ الواوستانی،^۷ الباوستانی^۸ و البراوستائی^۹.

از میان این هشت واژه، واژه دوم و سوم، مربوط به اختلاف نسخه های گزارش شده روایتی از *الحصل* در *بجارج الانوار* می باشد که در آن شیخ صدوق به یک واسطه از ابو عبد الله *الرواسانی*، نقل می کند.

رواسان یکی از روستاهای نیشابور است در بعضی نسخه های *بجارج الانوار* به *الراوستانی* یا *البراوستانی* تصحیف شده است.^{۱۰} البته تنها در یک مصدر دیگر در ترجمه *ابوغالب الحسن بن موسی*، واژه *الراوستانی*^{۱۱} قید شده است که به نظر همان *البراوستانی* است. با این همه مراجعه

۱. *دمية القصر وعصرة أهل العصر*، علی بن الحسن بن علی بن أبی الطیب الباخری، م ۴۶۷ هجری، الدكتور محمد التونجی، ۱۹۷۱ م، دار الفکر، ج ۱، ص ۴۵۳.

۲. علامه حلی، شیوه تلفظ این واژه را چنین دانسته است: «البراوستانی، بفتح الباء المنقطة تحتها نقطة، والراء بعدها، والواو المفتوحة بعد الألف، والسين المهملة الساكنة، والنون بعد الألف». خلاصة الاقوال، علامه حلی، دار الذخائر، قم، ۱۴۱۱ ق، ص ۲۲۸.

۳. *الحصل*، الشیخ الصدوق، تصحیح و تعلیق، علی اکبر الغفاری، مؤسسة النشر الإسلامي، ۱۳۶۲ ش، ص ۱۴۵.

۴. *بجارج الانوار*، العلامة المجلسی، مؤسسة الوفاء، بیروت، لبنان، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳-۱۹۸۳ م، ج ۲۹، ص ۴۳۴.

۵. *الکامل فی التاریخ*، ابن الاثیر، دار صادر للطباعة والنشر، ۱۹۶۶ م، ج ۱۰، ص ۲۰۵، ۲۶۳، ۲۵۲، ۲۸۲.

۶. *اعیان الشیعه*، السید محسن الامین، تحقیق: تحقیق و تخریج: حسن الامین، دار التعارف للمطبوعات، ج ۴ ص ۲۹۹.

۷. *تاج الدین شعیری*، جامع الأخبار، جلد ۱، انتشارات رضی، قم، چاپ: اول، ۱۴۰۵ ق، ص ۷۴.

۸. *رجال ابن داود*، ابن داود حلی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۳ ه. ق، ص ۴۵۹.

۹. *رجال ابن غضائری*، احمد بن حسین بن غضائری، مؤسسه اسماعیلیان، قم، ۱۳۶۴ ه. ق، ص ۶۶.

۱۰. علامه مجلسی، پیشین، ج ۲۹، ص ۴۳۴.

۱۱. *دمية القصر وعصرة أهل العصر*، پیشین.

به کتب اهل سنت نشان می دهد فرد مذکور همان «محمد بن محمد بن شاذ بن قتیبه، ابو عبدالله، الرواسانی»^۱ از اهل نیشابور است و بنابراین اساساً ربطی به البراوستان ندارد. با این همه، الرواستانی تنها در یک مورد آمده است که آن مربوط به ابو غالب می شود که احتمالاً در آن حرف «باء» ساقط شده است.

واژه چهارم، بلاسان، نیز در کتب اماکن نیامده است و تنها در دو کتاب تاریخ ابن الاثیر^۲ و المختصر فی أخبار البشر^۳ آمده است.

واژه پنجم و ششم نیز با توجه به تاخر ضبط و نیز عدم وجود خارجی آن، تصحیف البراوستانی است.

دو واژه آخر نیز مربوط به سلمه بن خطاب است که ابن داوود در رجالش در جایی وی را الباوستانی^۴ و در جایی دیگر به نقل از ابن غضائری، البراوستانی^۵ خوانده است در حالیکه در رجال ابن غضائری موجود، از وی با تعبیر البراوستانی یاد شده است، و در ادامه چنین آورده است که «أبو محمد من سواد الری...»^۶ بنابراین هر دو واژه اخیر به دلیل عدم وجود خارجی و شواهد مخالف، همان البراوستان است.

چنان که ملاحظه می شود در میان واژگان نامبرده شده، براوستان تنها موردی است که از دیر باز تا کنون در اطراف قم وجود خارجی دارد.

حدود براوستان

در کنار برخی کتب جغرافیا و بلدان، مهم ترین مصدر حاوی اطلاعات در این زمینه کتاب تاریخ قم می باشد. در بخشی از این کتاب آمده است که براوستان در اصل برازستان بوده است

۱. الکشف والبیان عن تفسیر القرآن (تفسیر الثعلبی)، الثعلبی، ۱۰ جلد، وفات: ۴۲۷، مراجعة وتدقیق الأستاذ نظیر الساعدی، ۲۰۰۲ م، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ص ۲۸۱. تهذیب ال کمال، المزی، م ۷۴۲، تحقیق بشار عواد معروف، ۱۹۹۲ م، مؤسسة الرسالة، بیروت، لبنان، ج ۲۰، ص ۴۵۲.

۲. الکامل فی التاریخ، پیشین.

۳. المختصر فی أخبار البشر، أبی الفدا، ۲ جلد، وفات ۷۳۲ هجری، دار المعرفة للطباعة والنشر، بیروت، لبنان، ج ۲ ص ۱۷۲.

۴. ابن داود، پیشین، ص ۴۵۹.

۵. همان، ص ۵۴۴.

۶. ابن غضائری، همان.

و به مرور زمان براوستان نامیده شده است. همچنین از رفتار مردمان و نیز برخی حوادث آن حکایاتی آورده است.^۱

یعقوبی نیز براوستان را یکی از دوازده روستای کمیدان که بعدها به کم و سپس به قم تغییر نام یافته است - می داند.^۲

در انتساب براوستان، به قم و یاری اختلافاتی در میان متأخرین دیده می شود که منشاء این انتساب نادرست، را می توان عبارت نجاشی در ذیل ترجمه سلمة بن خطاب دانست که چنین آورده است:

سلمة بن الخطاب أبو الفضل البراوستانی الأزدرقانی قرية من سواد الری.^۳

این عالمان، چنین تصور کرده اند که براوستان و آزدورقان، هر دو متعلق به منطقه ری هستند، در حالی که سخن نجاشی: «قرية من سواد الری»، در مورد آزدورقان می باشد.

برای نمونه آغا بزرگ در ضمن بر شمردن کتاب *وفاة النبی برای وی*، و استاد غفاری در برگردان کتاب *الفقیه*، در ترجمه سلمة بن خطاب، براوستان را از روستاهای ری می داند.^۴

به هر روی در کتاب *تاریخ قم*،^۵ از آسیاب های براوستان و نیز رود براوستان نام برده شده که از منطقه زنبیل آباد عبور می کرده و نیز از پشته (تپه) بزرگی در اطراف این منطقه نام برده شده که به احتمال زیاد همان منطقه باستانی تپه قلعه درویش در نزدیکی مسجد جمکران است. اکنون نیز چنین روستایی در اطراف قم وجود دارد که در سفرنامه افضل الملک نیز به قدمت آن اشاره شده است.^۶ در گویش محلی به آن براسون یا برسون گفته می شود و خاطراتی از مرحوم آیت الله العظمی بروجردی درباره مردم این روستا نقل شده است.^۷

۱. *تاریخ قم*، حسن بن محمد بن حسن قمی، توس، تهران، ۱۳۶۱، ص ۶۳.

۲. *البلدان*، یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب، جلد ۱، دار الکتب العلمیه، بیروت، چاپ اول، ۱۴۲۲ق، ص ۸۴.

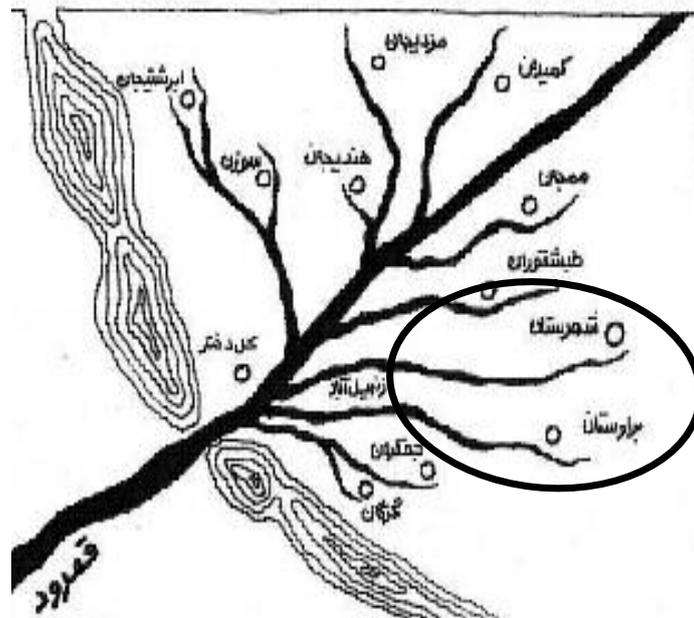
۳. *نجاشی*، پیشین، ص ۱۹۶ رقم ۴۹۸.

۴. *من لا یحضره الفقیه*، شیخ صدوق، ترجمه غفاری علی اکبر غفاری، ۶ جلد، نشر صدوق، تهران، ۱۳۶۷ ش، چاپ اول، ج ۶ ص ۵۵۶، *الذریعه الی تصانیف الشیعه*، آقا بزرگ الطهرانی، چاپ دوم، دارالأضواء، بیروت، لبنان، ج ۲۵ ص ۱۲۰.

۵. حسن بن محمد بن حسن، پیشین، ص ۵۶.

۶. «مزرعه براوستان مشروب از نهری است که به اسم «براوستان» می باشد که از رودخانه قم بریده اند... موافق ثبت دفترخانه مبارکه از مزارع قدیم است و این اسم در اسامی فرس است». *سفرنامه قم*، مؤلف افضل الملک، غلامحسین، ۱۲۴۱، ۱۳۰۸، تصحیح و تحقیق زهرا اردستانی، قم، آستانه مقدسه قم، انتشارات زائر، ۱۳۸۴، ص ۲۱۶ و ۲۷۱.

۷. *تاریخ مسجد جامع قم*، رضا آقا بابایی، سید حسن قریشی، انتشارات زائر، ۱۳۸۴، ص ۸۲.

در تقسیمات کنونی قم، منطقه براوستان در اطراف جمکران، مابین اتوبان و جاده قدیم قم-کاشان قرار دارد که در تصویر زیر حدود آن دیده می شود.

